

Pécsi Tudományegyetem
Bölcsészettudományi Kar
„Oktatás és Társadalom” Neveléstudományi Doktori Iskola

BUDAI GÁBOR

DUNAÚJVÁROS SZAKKÉPZÉSE ÉS MUNKAERŐPIACA

Az 1993-tól 2013-ig tartó időszakban

Doktori (PhD) értekezés tézisei

TÉMAVEZETŐ:

CSERNÉ DR. ADERMANN GIZELLA

DR. HABIL GYÖRGYI ZOLTÁN

Pécs

2018

1. A témaválasztás indoklása

A témaválasztásom és a kutatásom tárgya is Dunaújváros szakképzési rendszerének és munkaerőpiacának vizsgálata volt. A két szakterület működését és azok összefüggését az 1993-tól 2013-ig tartó időintervallumban kutattam. A vizsgálati periódus választását több okból is indokoltnak tartottam, ezekből kettőt kiemelek: a kezdő dátumra – 1993-ra – azért esett a választásom, mert úgy véltem, hogy a rendszerváltás hatásai addigra már mérhető adatokban mutatkoztak. A záró dátum – 2013 – pedig azért volt érdekes számomra, mert a jelzett dátumtól az új törvényi szabályozás jelentős változásokat hozott a magyarországi szakképzés rendszerében. Fő célkitűzésemnek azt tekintettem, hogy a vizsgált periódusban Dunaújváros példáján keresztül mutassam be a szakképzés átalakulásának folyamatát, mert ez a város volt az egyike azoknak a településeknek, amelyeknek lakói leginkább megtapasztalhatták a rendszerváltás után bekövetkező társadalmi- és gazdasági folyamatok változásait. A rendszerváltást követően ugyanis olyan turbulens folyamatok voltak megfigyelhetők Magyarországon, amelyek Dunaújvárosban, és a kistérségében is jelentősen átalakították a korábbi „monokulturális” iparszerkezetet.

Vizsgálataimmal a Dunaújvárosban működő szakképző iskolák társadalmi és gazdasági változásokhoz való alkalmazkodásának jellegzetes folyamatait kívántam feltárni – elsősorban a címben megadott periódusra vonatkozóan. Az oktatásstatisztikai adatgyűjtési módszereimmel adatbázist kívántam létrehozni, amelyet az empirikus vizsgálataim eredményeivel kívántam kiegészíteni és alátámasztani.

A vizsgálódásaim kapcsán betekintést kívántam nyerni mind a szakképző intézményekben-, mind pedig a gazdasági társaságoknál zajló folyamatokba és változásokba. Vizsgálataimba bevontam a dunaújvárosi középfokú oktatási intézményekben valamely szakmát tanulók létszámának változásait, valamint a gyakorlati képzőhelyük sorsának alakulását is, és mindezekkel az iskolai stratégiák kibontakozását és fejlődését kívántam szemléltetni.

A vizsgálataimból levont következtetéseimmel a dolgozatom elején megfogalmazott kutatási kérdéseimre kívántam válaszokat adni.

2. Helyzetelemzés

Kutatásom tárgya a Dunaújvárosban található középfokú oktatási intézmények működésének és munkaerőpiaci kapcsolatának vizsgálata volt a megjelölt periódusban, vagyis egy magyar városban működő szakképzési rendszernek a helyi gazdasággal való kapcsolatát, a gazdaság változásaihoz való igazodását, annak módját és mértékét tanulmányoztam. Korábbi kutatásaimmal rávilágítottam arra, hogy a társadalom változó tanulási és szakmaválasztási igényei, szokásai miatt a városlakók az iskolák szakmakínálatát egyre inkább szolgáltatás jellegűnek fogták fel a rendszerváltást követő években. Ennél fogva a helyi lakosság körében a pályaválasztás és a szakmaszerzés kérdése is egyre fontosabb tényezővé vált. Megfigyelhető volt az is, hogy a szakképzési rendszerrel kapcsolatban a korszerű szakmák bevezetésének szükségességét is egyre fontosabb kérdésnek látták a szakképzés szereplői, mint a gazdasági társaságok vezetői, a szülők és a szakképző iskolák is.

A hipotéziseim és a kutatási kérdéseim felállításakor az alábbi tényezőkre alapoztam:

a, Magyarország munkaerőpiaca

Az átalakuló gazdaság munkaerőpiacra gyakorolt hatása Magyarországon

A rendszerváltás előtti időszakban tudatosan felépített nagyipar mesterségesen generált "versenypiacot" hozott létre, amelynek összeomlása 1989-ben számos gazdasági és ezzel párhuzamosan szakképzési problémát is szült. A piacgazdaságba való átmeneti időszakban a munkaerő kereslete és kínálata között komoly strukturális eltérések keletkeztek, amelyek feszültséget indukáltak. Míg a rendszerváltás előtt a biztos megélhetés az előre tervezhető életpályára épült, addig a rendszerváltást követően bizonytalanná váltak a korábbi évtizedekben még stabil munkahelyek. A kilencvenes évek elejére nyilvánvalóvá vált az is, hogy a rendszerváltást megelőző években kiépített gazdaságszerkezet versenyképtelen a világgazdasághoz való kapcsolódás terén, és ez számos vállalat bezárással, magas és csökkenni nem akaró munkanélküliséggel járt. A rendszerváltás a legérzékenyebben a gazdasági szektort érintette. A privatizáció, a tulajdonviszonyok jelentős átalakulását hozta magával, melynek következménye a gazdaságtalan, elavult technológiát alkalmazó termelő üzemek felszámolása volt.

A munkanélkülivé váltak segélyezése

A rendszerváltozás egyik következménye a tömeges munkanélküliség megjelenése volt Magyarországon. A munkanélküliek 1989 óta részesülhettek segélyben. A kilencvenes években háromféle segélyt biztosított az állam az igénylőknek. A munkanélküli-járadék korlátozott időtartamra a korábbi bérrel arányos jövedelempótlást biztosított, és a jogosultság maximális időtartama kezdetben 2 év, a későbbiekben pedig már csak 1 év volt. Aki az említett időtartamokat túllépte, 1992-től igénybe vehette az ún. jövedelempótló támogatást. Az 1991 és 1996 között a munkaerőpiacra belépő fiatalok is részesülhettek segélyben, amelyet a pályakezdők munkanélküli segélyének neveztek. A hétköznapi szóhasználatban „munkanélküli segély”-ként használt kifejezést a 2012-ben hatályba lépett új Munka Törvénykönyve pontosította, így az azt követő időszakban már „álláskeresési járadék”-ként nevezik.

A külföldre irányuló munkavállalás

A '90-es évek elején a külföldre irányuló munkavállalás még nem volt jellemző Magyarországon. A kétezres évek elejétől viszont már a magyarországi munkaerőpiac egyik problémájának volt tekinthető a külföldre irányuló munkavállalás miatt lecsökkent hazai foglalkoztatottság. Igaz, hogy a 2000-2006-os időszakban több ezer állás jött létre, de azzal egyidőben több ezer munkahely meg is szűnt a leépülő cégeknél. A külföldre irányuló munkavállalást tovább erősítette az is, hogy Magyarország 2004. május 1-ével az Európai Unió tagjává vált, és ezzel a tagállamok közötti szabad munkavállalás is új lehetőségként kínálkozott a munkavállalók előtt. Az Unióhoz történő csatlakozás, és a szabad munkaerő-áramlás lehetősége eleinte még nem változtatta meg a magyarok külföldi munkavállalását jellemző statisztikákat. 2008-tól a gazdasági világválság kezdetétől viszont már markáns emelkedés volt megfigyelhető a külföldön munkát vállalók körében.

A világgazdasági válság munkaerőpiacra gyakorolt hatása Magyarországon

A válság 2008 végén érte el Magyarországot. Hatására a gazdaság teljesítménye stagnálás közeli állapotba került, majd 2009-ben jelentős mértékben visszaesett. 2008 végén a világméretű pénzügyi és gazdasági válságot munkaerő-piaci válság követte. Belyó Pál az alábbiakkal jellemzi a tárgyalt időszakot: „Az Európai Unió tagországaiban 5 millióval, az OECD tagállamaiban közel 20 millióval nőtt a munkanélküliek száma. (...) A magyar

gazdaságban a foglalkoztatási válság első jelei 2008 őszén jelentkeztek, de ez már a második jelentős visszaesés volt, hiszen a rendszerváltás következményeként már egyszer mélypontra volt a foglalkoztatottság. A válságra a közepes és nagyobb vállalkozások jelentős része létszámcsökkentéssel reagált. (...) 2009 nyarától a gazdasági megszorító intézkedések részeként a közsférában „létszámstop” lépett életbe.” (Belyó, 2011:74-76)

b, A magyarországi szakképzés

A rendszerváltás hatásai a szakképzési rendszerre

A rendszerváltás következményeként a korábban működő hazai nagyüzemek nagy részét felszámolták vagy privatizálták. Ezek az állami nagyvállalatok a rendszerváltást megelőző évtizedekben a szakmunkásképzés fő bázisát alkották. A '90-es évek első felében kialakult helyzetet az oktatáspolitikai az egyre jobban szaporodó kisvállalkozások gyakorlati képzőhelyként történő beiktatásával szeretne volna orvosolni. A rendszerváltás követő években a hazai szakképzési rendszer – azon belül is a szakmastruktúra – elavulttá vált, mert még a szocialista gazdasághoz igazodott. A nehézipari és a gépipari szakmákat preferáló képzési struktúra diszfunkciói már a '90-es évek elején nyilvánvalóvá váltak, hiszen az ilyen képzettségűeket alkalmazó üzemek mentek tönkre legelőször. Miután a képzési struktúra átalakítása késlekedve követte a gazdasági átalakulást, az iskolák egy része még évekig vette fel a továbbtanulni szándékozókat a munkaerőpiacon eladhatatlan szakmákra és bocsátotta ki a potenciális munkanélkülieket. (Liskó, 1996:3)

A '90-es évek elején a szakmunkásképzőkből kilépő pályakezdők munkanélkülisége nagyon magasra ugrott, a vállalati képzőhelyek szétzilálódása és gazdasági nehézségei miatt a képzés minősége még a '90-es évek közepén is tovább romlott. (Polónyi, 2008:152.)

A szakképzési rendszer és a munkaerőpiac kapcsolatának stabilizálódása

A '90-es évek végére a demográfiai adatok csökkenő tendenciáinak hatására egyre inkább felerősödött a tanulókért folyó verseny, amely leginkább az intézményi kínálat javulásában, az oktatási profilok kínálatának bővülésében és helyenként a szolgáltatások színvonalának javulásában mutatkozott meg. A 2000-es évek elejének a középfokú képzést érintő szerkezeti változásaiban megfigyelhető volt, hogy egyre inkább megnőtt az érettségit adó középiskolák iránti érdeklődés, s mivel a kínálat is változott, ennek megfelelően megnőtt az érettségihez vezető oktatásba belépők aránya is. A középiskola lehetőséget adott a pályaválasztás elhalasztására és az esetleges későbbi továbbtanulásra is. A szakképzési törvény 2011-es változása jelentős hatással volt az intézményrendszerre is. A szakképzésről szóló 2011. évi

CLXXXVII. törvény hatályba lépésének időpontja 2013. január 1-je volt, amely dátumtól a szakképző iskolák önkormányzati (decentralizált) fenntartása megszűnt és helyette állami fenntartásúvá (centralizálttá) alakultak át, hasonlóan a rendszerváltás előtti időszakhoz.

A középfokú tanulás iránti tanulói igények

Liskó Ilona egy 2006-ban megjelent tanulmányában az alábbi összehasonlítást mutatja be: „A társadalom felső és középrétegei számára a ’90-es évek közepétől az érettségit adó, valamint a felsőfokú továbbtanulás lehetőségét kínáló középfokú képzés (szakközépiskola, gimnázium) vált a népszerű perspektivikus továbbtanulási formává (...) a szakiskola pedig egyre inkább a hátrányos helyzetű tanulók továbbtanulási formájává vált.” (Liskó, 2006:96)

Amíg az ezredfordulón a jelentkezők 88%-a került be oda, ahová első helyen jelentkezett, 2013-ban már 93%-uk. Vagyis az általam bemutatott időszak végére összességében növekedett az első helyre felvételt nyert tanulók százalékos aránya. Az alapfokon tapasztalható létszámcsökkenés pedig tovább növelte a középfokon, első helyen kiválasztott szakmára történő bejutási esélyeket, amelyek azonban nem egyformán érvényesültek a különböző képzési formákban.

A szakképzés támogatása és annak változásai

Az 1993. évi szakképzési törvény foglalta keretbe a szakképzési hozzájárulás jogi alapjait. Az említett jogi szabályozás a szakképzési hozzájárulás összegét differenciáltan határozta meg. A szakképzési hozzájárulásból a gazdasági társaságok fejlesztési forrásokat adhattak át az iskoláknak, saját munkavállalói szakképzését finanszírozhatták, a tanulók gyakorlati képzésére fordíthatták, végül pedig befizethettek a Képzési Alaprészbe.

A kilencvenes évek közepétől alapvetően megváltoztak azok a környezeti feltételek, amelyek között a szakképzési rendszer működött. Míg az előző fél évtized az átmenet és a folyamatos változások időszakaként írható le, ez az időszak már a stabilitás jegyeit hordozza magán. Annak ellenére állítható ez, hogy ebben az időszakban is történtek olyan – nem is jelentéktelen – események, amelyek a szakképzési intézmények mozgásterét befolyásolták. (Forray – Híves, 2003:10)

Amíg a 2000-es évek első felében inkább támogató és pozitívan diszkrimináló, addig 2006-tól megszorító finanszírozási politika érvényesült. 2007-től az állam a közoktatás egészére, így a szakképzés elméleti részére is kiterjesztette a teljesítménymutató alapján történő

finanszírozást. Így 2007-től már egy bonyolultabb számítási rendszert tartalmazott a költségvetés, hiszen teljesítménymutató számítása alapján lett igényelhető a normatíva. A teljesítménymutató számításában a tanulólétszámokat és a pedagógusok heti kötelező óraszámát kellett figyelembe venni. (Fehérvári, 2012a:23)

A szakmaszerkezetet befolyásoló szabályozás és annak változásai

Magyarországon a piacgazdaság kialakulásával, valamint a gazdaság érdekérvényesítési szerepének növekedésével indokolt volt a szakmarendszer (szakmaszerkezet), szakmajegyzék megújítását rendeletben megfogalmazni.

A munkaügyi miniszter 7/1993. (XII. 30.) számon adta ki az első OKJ rendeletet, amelynek pontos megnevezése: MüM rendelet az Országos Képzési Jegyzékről volt. Az OKJ alapvető szerkezetét az 1993. évi LXXVI. szakképzési törvény írta elő. Ennek megfelelően tartalmazta azokat az információkat, amelyek a szakképesítés szintjére, a képzés szervezésére, időtartamára, a megkívánt előképzettségre vonatkoztak.

Az OKJ változásai jelentősen kihatottak a szakképző iskolák szakmaszerkezetére, hiszen meghatározták az indítható szakokat. Az általam vizsgált időintervallum első felében az iskolafenntartók és a szakképző iskolák vezetői dönthettek az egyes szakmák indításáról vagy megszüntetéséről, ugyanakkor 2008-tól már a regionális képzési és fejlesztési bizottságok tettek ajánlást az iskolák szakmaszerkezetére vonatkozóan.

A szakképzés keresett- és hiányszakmái, valamint regionális tervezésük

Mártonfi György szerint „A munkavállalók földrajzi mobilitásának hiánya miatt régió, sőt megyén belül is jelentkezhethet és jelentkezik is munkaerőfelesleg, illetve tartós munkaerőhiány bizonyos szakképesítés vonatkozásában. Amennyiben valamely szakirányú végzettségűek vonatkozásában a keresettség tartósnak mutatkozik (nagyobb létszám lenne szükséges egy vagy több évig) a szakirány hiányszakmának minősíthető.” (Mártonfi, 2011:374)

A regionális fejlesztési és képzési bizottságokban (RFKB) helyet kaptak a társadalmi partnerek, sőt, többségben voltak bennük a gazdaság képviselői. Összetételüket Vámosi Tamás az alábbiakkal jellemezte. „A bizottságok összetételét tekintve megállapítható, hogy az iskolák nincsenek érdemi döntési helyzetben, a szakszervezetek pedig felül reprezentáltak.” (Vámosi, 2015:161)

Az RFKB-k fennállása során hozott döntéseket a felettes minisztérium és a régiók iparkamarái is folyamatosan elemezték. A gazdasági szféra oldaláról érkező visszajelzésekből arra következtek, hogy a régiós adatgyűjtés nem hozott pontos kutatási eredményeket. Ennek okán az RFKB-k 2012. október 1-től átalakultak megyei fejlesztési és képzési bizottságokká (Továbbiakban: MFKB). A 2011. december 19-én elfogadott CLXXXVII. szakképzésről szóló törvény részletezte az MFKB-ra vonatkozó új előírásokat, változásokat.

Duális képzés Magyarországon

Már a '90-es évektől kezdődően is az un. duális képzésre való törekvés dominált a kormányzati elképzelésekben (lásd az 1993-as szakképzési törvényt), aminek a lényege, hogy az elméleti ismereteket az iskolában, a gyakorlati ismereteket, készségeket pedig a működő vállalkozásoknál sajátítják el a tanulók. A vállalkozások azonban változatlanul alacsony arányban vállaltak iskolai tanulókat gyakorlati oktatás céljából, ugyanakkor nagyobb igény jelentkezett a vállalatok részéről a saját dolgozók képzésére.

Az oktatáspolitikusok olyan szakképzési koncepcióban gondolkodtak, amelyben a szakképzett munkaerő képes alkalmazkodni a többszektorú piacgazdaság igényeihez, hogy egy esetleges pályamódosítás se vezessen munkanélküliséghez. Olyan szakmát kellett ajánlani a fiataloknak, amellyel hosszú távon biztosítani tudják a megélhetésüket, és ebben az értelemben a túlspecializálódott tudás helyett egy jól konvertálható, általánosabb tudás adhatta meg az egyén számára a stabilitást.

A szakképzés gyakorlatorientáltságának nehézségeivel, így a rendszer hibáival is a területi kamarák találkoznak, akik próbálják a tüzet oltani, érdemi központi támogatás nélkül. A duális képzés újbóli bevezetése nagy döntésnek számít (...) és a rendszer, illetve a fő motiváló tényező, a szakképzési hozzájárulás rendszere továbbra sincs az igényekhez kellőképpen igazítva. (Cséfalvay-Vámosi, 2013:61)

A 2010-es évet követő helyzetet a következőkkel jellemzi Vámosi: „A 2010-es kormányváltás után egy átfogó köznevelési, szakképzési reform indult el. Középpontba került egy olyan 3 éves szakképzési rendszer kialakítása, amely a közismeret helyett a szakmai ismeretekre helyez nagyobb hangsúlyt, kialakította a duális szakképzés hazai rendszerét, lényegesen átalakította a szakmai nomenklatúrát (Országos Képzési Jegyzék), a képzések tartalmát és vizsgáztatási rendszerét. Ezzel párhuzamosan a tankötelezettséget 16 évre mérsékelte.” (Vámosi, 2015:6)

A Kereskedelmi és Iparkamara szerepe a szakképzésben

1994 márciusában hirdették ki az új kamarai törvényt, amelynek rendelkezése értelmében három kamarai szervezet állt fel mind megyei, mind országos szinten: a Kereskedelmi és Iparkamara, a Kézműves Kamara és az Agrárkamara.

A gazdasági társaságok a '90-es évek elejétől már egyre inkább a jól képzett, nyelveket beszélő, alkalmazkodni képes munkaerőt igényeltek a képzőktől, akik viszont még a 2000-es évek elején is változatlan struktúrában gondolkodtak. Az iparkamara még a 2000-es évek elején is azon az állásponton volt, hogy a szakmai képzések tartalma még továbbra sem igazodik a gazdaság igényeihez, ezért korszerűsítésre van szükség.

A szakképzés gyakorlatorientálttá tételével kapcsolatban a kamara úgy vélekedett még a 2000-es évek közepén is, hogy a gyakorlati óraszámokat növelni kell. Fontos tényezőnek tekintette azt is, hogy a tanuló minél korábban találkozzon a munka világával, mert az jelentősen hat személyiségének alakulására. A köznevelési rendszer átalakítása kapcsán a tankötelezettség 16 éves korra való leszállítása is fontos érdeke volt a kamarának, a szakmunkásképzési modell újragondolása miatt is. A kamara továbbá úgy vélekedett, hogy a magasabb gyakorlati órásszámmal csökkenthető lenne a tanulói lemorzsolódás is. (Cséfalvay-Vámosi, 2013).

Az általam vizsgált időszakban az Iparkamara különböző mértékben vett részt a szakképzési rendszer irányításában. A kutatási időszakom végére a Kereskedelmi és Iparkamara szerepe és jelentősége is felerősödött a szakképzés tekintetében, és ennél fogva mintegy összekötő kapocsként működik a szakképzés a munkaerőpiac szereplői között.

A pályaválasztási döntések segítése

A rendszerváltást megelőző években a pályaválasztás, azt követően pedig a pályaorientáció fogalom terjedt el. Pályaválasztási, pályaorientációs és pályakorrekciós tevékenységgel a '90-es évek elejétől a 2000-es évek közepéig több szervezet is foglalkozott. A legfontosabbak a megyék pedagógiai szakmai szolgáltatói, valamint az egykori regionális, most megyei munkaügyi hivatalok voltak. A pályaválasztási munka színterei legtöbbször az osztályfőnöki órák, a szülői értekezletek, nyílt napok, a pályaválasztási kiállítások, a személyes pályaorientációs- pályakorrekciós tanácsadások, üzemlátogatások, és tanulmányi kirándulások voltak.

A pályaválasztás fogalmánál tágabb fogalom a pályaorientáció, ami magába foglalja mind a választás folyamatát, a pályakorrekciót, az életpálya építését, tervezését és magát a karriert is.

A pályorientáció folyamatnak tekinthető, amelyet meghatározó tényezők közül az alábbiakat emelem ki:

- a, a pályorientációnak minden tanulóra ki kell terjednie, de különösen a két szélső pólusra: a gyenge előmenetelűekre és a tehetségesekre;
- b, az önismeret fontos szerepet játszik a pályorientáció folyamatában, ugyanis a választás megkönnyíthető, ha a választás előtt álló megfelelő képet tud alkotni a pályára való alkalmasságáról;
- c, fontos feltétele a helyes döntésnek a pályaismeret, tehát a pályaválasztás előtt állók megfelelő ismeretekkel kell, hogy rendelkezzenek a különféle pályákról és pályautakról. Ennél a pontnál befolyásoló tényezőként említhető meg a szakma gazdasági jellemzője, illetve az egészségügyi követelménye;
- d, a hatékony pályorientáció segít a szociális kirekesztettség elkerülésében. A pályorientációnak számolni kell az egész európai munkaerőpiac szükségleteivel. (Szűcs, 2010: 339)

A szakiskolai képzésben tanulók társadalmi összetétele

A '90-es évek elejétől megfigyelhető az a tendencia, hogy Magyarországon a szakiskolák és a szakmunkásképzők egyre inkább a (társadalmi, szociális, etnikai okokból leszakadó) peremcsoportok képzésének intézményei lettek. (Polónyi, 2004:63)

A tanulók lemorzsolódásával, és az azt befolyásoló tényezőkkel Fehérvári Anikó is foglalkozott, egy 2012-ben megjelent tanulmányában: „Az alapfokú képzésből hozott tanulmányi kudarcok a befolyásoló tényezők (pl. szakképzetlen szülők gyerekei, gyenge tanulmányi képességek) miatt középfokon is folytatódnak.” (Fehérvári, 2012:10)

A rendszerváltást követő években megnőtt a tanulók részaránya a középfokú, érettségit adó oktatási programokon. Az említett arány növekedéséhez az is hozzájárult, hogy a fokozatosan növekvő munkanélküliség a szülők számára is egyértelművé tette, hogy megfelelő iskolai végzettség nélkül a pályakezdő gyerekeik esélytelenek lesznek arra, hogy munkát találjanak, valamint a gyerekek után járó szociális támogatások (családi pótlék, stb.) is abban tették érdekeltté a szülőket, hogy gyerekeik iskolában maradását szorgalmazzák. Mindezek következtében a '90-es években nemcsak a középfokú iskolákba beiratkozó tanulók aránya növekedett, hanem az iskolából végbizonysítvány megszerzése előtt kimaradó tanulók aránya is fokozatosan csökkent. A kimaradók arányának csökkenése azonban nem volt egyforma

mértékű a különböző középfokú iskolákban. A legmagasabb kimaradási arányok a szakiskolákra voltak jellemzők, vagyis megfigyelhető volt az a tendencia, hogy minél alacsonyabb presztízsű a középfokú iskola, annál több tanuló hagyja abba tanulmányait az iskola befejezése előtt, és marad ki a munkaerőpiaci boldogulást elősegítő végbizonyítvány nélkül az iskolából. (Liskó, 2003:5)

Az erőforrások centralizálása – a TISZK

A decentralizált szakképzési rendszerben a helyi önkormányzatok széttördeltté tették a hazai szakképzési rendszert, így a 2000-es évek elejére már nyilvánvalóvá vált, hogy az intézményi elaprózottság az eredményesség és a hatékonyság rovására ment. Az erőforrásokat összpontosítani (koncentrálni) kellett a minőségi szakemberképzés érdekében. Emiatt újabb út keresése vált aktuálissá – jellemzi a Térségi Integrált Szakképző Központok (TISZK-ek) megalakulásának körülményeit Mártonfi György: „2003 első felében még „Technológiai Központok” néven említették szakmai berkekben az új intézményrendszert. (...) A fejlesztési folyamatok fő célja a kompetencia elvű, gyakorlatorientált szakképzési rendszer megteremtése volt, amely alkalmazkodni képes a foglalkoztatási igényekhez, a vállalkozói szektorral való együttműködés megteremtése, kooperáció a gazdasági kamarákkal a tanulószereződés rendszerének tekintetében, a gazdálkodó szervezetek keretei között történő gyakorlati oktatás rendszerének további kibővítése.” (Mártonfi, 2010:5)

Vámosi tanulmányában összefoglaló adatokat is közöl a TISZK-ek működéséről: „2009-ben már 78 TISZK volt az országban, ami 661 intézmény szoros együttműködését jelentette. (...) 2010-ben a TISZK-ek 11 %-a 8000 feletti, harmada 3000 körüli, negyede pedig 4000-8000 közötti létszámmal rendelkezett.” (Vámosi, 2015:153)

A 2010. évi országgyűlési választások után az új kormány teljes fordulatot hajtott végre az azt megelőző 25 év alatt kialakult közoktatási feladat-és felelősség-megosztás rendszerében, amely átszervezés 2011-ben kezdődött és a közigazgatás teljes átszervezésével járt. 2011-ben még a TISZK-ek feladatellátásának hatékonyabbá tételét tűzte ki célul a Nemzetgazdasági Minisztérium, viszont a 2012. január 1-én hatályba lépett új szakképzési törvény már a szakképző iskolák állami fenntartásba vételéről szólt.

A recentralizáció időszaka - 2013-tól napjainkig

2012. január 1-ével lépett hatályba a 258/2011. (XII.7.) kormányrendelet, amelynek értelmében 2012. január 1-től a korábban megyei önkormányzati fenntartású iskolákat is államosították, amely intézmények a megyei intézményfenntartó központok irányítása alá kerültek. 2013 januárjától a megyei intézményfenntartó központok (MIK) és a települési fenntartású szakképzők is – a szakképző iskolák döntő többsége – az akkor megalakult Klebelsberg Intézményfenntartó Központ (KLIK) kerültek. Az állam a KLIK létrehozásával 2013-tól átvette (centralizálta) az egykori önkormányzati fenntartású iskolák (decentralizált) irányítását. Az újonnan létrehozott szervezet állami központból és tankerületi, illetve megyeközponti tankerületekből tevődött össze. A megyeközponti tankerületek fennhatósága alá kerültek a szakképző intézmények, a szak- és szakmai szolgáltató, gyógypedagógiai intézmények. A fenntartói feladatokhoz kapcsolódó hatásköröket a KLIK elnöke gyakorolta.

2014. szeptember 1-től megalakult a Nemzetgazdasági Minisztérium (NGM) új háttérintézménye, amely a jelzett időponttól a középfokú szakképző intézmények fenntartásáért, illetve szakmai irányításáért is felelt. Az említett intézkedés hatására 2014. szeptember 1-én az új megnevezéssel létrejött Nemzeti Szakképzési és Felnőttképzési Hivatal (NSZFH), mint új intézményfenntartó ötszáz intézményt vett át a KLIK-től. 2015. szeptember 1-től pedig az összes érintett intézmény az új intézményfenntartó irányításával kezdte a tanévet.

2015. július 1-jével létrejöttek a szakképzési centrumok, amelynek hatására a Nemzetgazdasági Minisztérium fenntartásában lévő köznevelési intézmények 44 szakképzési centrumba szerveződtek. Az új rendszerben a szakképzési centrumok szakmai és gazdálkodási önállóságot, a szervezeti egységként működő iskoláik pedig részleges gazdálkodási önállóságot kaptak.

2016. szeptember 1-étől a szakközépiskolák szakgimnáziumokká alakultak át. A szakgimnáziumokban az érettségivel szakmát, plusz egyéves képzéssel pedig technikai minősítést is szerezhetnek a diákok. Ezzel az intézkedéssel párhuzamosan a szakiskolák szakközépiskolákká alakultak át. Az új szakközépiskolai formában a szakma megszerzéséhez szükséges három éves képzés után a tanulóknak lehetőségük adódik két év alatt az érettségi megszerzésére is.

3. Kutatási célkitűzések, hipotézisek

3.1. Célkitűzések

Kutatásom elsődleges céljaként azt tűztem ki, hogy Dunaújváros munkaerőpiacát megismerjem az általam vizsgált időszakra vonatkozóan. A munkaerőpiac és a szakképzés kapcsolatának feltárása szükségessé tette, hogy feltérképezsem a dunaújvárosi állami fenntartású középfokú intézmények működését és jellegzetességeit, különös tekintettel arra, hogy olyan szakmákat kínáltak-e a pályaválasztás előtt állóknak, amelyek megfelelnek a mindenkori helyi munkaerőpiac kívánalmainak.

A fentiekből következően vizsgáltam azt is, hogy a helyi oktatáspolitikai – a törvényi szabályozás oldaláról –, valamint az iskolafenntartó- és a település önkormányzatának tevékenysége mennyire határolja be az állami fenntartású iskolák mozgásterét.

A célkitűzéseim megvalósítását az alábbi vizsgálatok szolgálták:

a, Célként tűztem ki annak elemzését, hogy egy gazdasági változásra készített hazai, közepes nagyságú település – Dunaújváros – oktatási rendszerét képes-e a mindenkori iskolafenntartó a város megváltozott gazdasági háttéréhez igazítani.

b, Célom volt annak megfigyelése és elemzése is, hogy Dunaújváros gazdaságának és szakképzésének milyen sajátosságai voltak az általam vizsgált időszakban az országos trendekhez képest.

c, Megfigyeltem és elemeztem azt is, hogy egy erősen iparosodott hazai, közepes nagyságú településen – Dunaújvárosban – folyó szakképzés oktatási szerkezetét – a gazdasági hatásokon túl – milyen helyi szintű társadalmi és intézményi érdekek/hatások befolyásolhatták/befolyásolják, és mennyiben térítették/térítik el ezek a körülmények az országos oktatáspolitikai iránytól.

3.2. Hipotézisek

A szakirodalom tanulmányozását követően, valamint a bevezetőmben tárgyalt tényezőket, és a vizsgálni kívánt szakterületek helyi jellemzőit figyelembe véve az alábbi hipotéziseket fogalmaztam meg.

H1. Az országosan átalakuló gazdasági szerkezet a középfokon tanulók iskolatípusonkénti átrendeződését eredményezte, amely tendencia Dunaújvárosban – annak sajátos helyzete

ellenére – is megfigyelhető volt. Középfokon a tanulók egyre inkább az érettségit adó képzéseket választották, háttérbe szorítva ezzel a szakiskolai képzéseket választók arányát.

A hipotézis verifikálását elősegítendő kutatási kérdések:

- a, Dunaújváros gazdasági szerkezetének megváltozásával (új munkaerőpiaci igények, növekvő munkanélküliség, stb.) milyen mértékben alakult át a középfokú oktatási rendszer (az érettségit is adó programtípusok népszerűsége, szakmakínálat változása, stb.)?
- b, Milyen sajátosságai vannak a demográfiai trendeknek a dunaújvárosi középfokú oktatási rendszerre nézve?
- c, Milyen változás mutatkozott képzési szint tekintetében a munkaerőpiac keresleti oldalán Dunaújvárosban a gazdasági szerkezet változásával?

H2. Bár Dunaújváros gyorsan átalakuló munkaerőpiaca a szakképzés gyors, az országosnál gyorsabb átrendezését igényelte volna, az intézményi folyamatok és érdekek nem voltak képesek felgyorsítani a folyamatot, így jellemzően az országos tendenciák érvényesültek.

Kutatásaimmal az alábbi kérdésekre kívántam választ kapni:

- a, Tükrözi-e a dunaújvárosi középfokú oktatási rendszer válasza mindazokat a gazdasági változásokat, amelyek Dunaújvárosban történtek?
- b, Milyen lehetőségek voltak a város előtt arra, hogy átalakítsa a középfokú és azon belül a szakképzési szerkezetét, és milyen akadályai voltak ennek?
- c, Miként befolyásolta a munkaerőpiac, a tanulói kereslet, az intézményi érdek és más tényezők a helyi szakképző intézmények szakmaszerkezetét?
- d, Milyen szabályok, ösztönzők akadályozták (ha akadályozták), hogy a képzés szerkezete a helyi munkaerőpiac igényeihez illeszkedjen?
- e, A lakosság képzéssel kapcsolatos elvárásai mennyiben tükrözték a munkaerőpiac munkaerőigényét, és ha volt lényeges eltérés a kettő között, akkor a helyi szakképző rendszer hogyan oldotta fel az ebből eredő konfliktushelyzeteket?

3.4. A kutatás során alkalmazott módszerek

a, A kutatásaimat megelőző nemzetközi és hazai szakirodalom tanulmányozása az értekezés kiindulópontjának is tekinthető, mivel a szakképzési intézményrendszer működését jellemző és bemutató **szakirodalmat kutattam fel és elemeztem**. Regionális, megyei és városi szintű dokumentációkat – kistérségi fejlesztési terveket, városstratégiai tervkonceptciókat, iskolai dokumentumokat – gyűjtöttem, majd időrendi sorrendbe rendeztem és elemeztem azokat.

b, Dunaújváros és kistérsége munkaerőpiacára vonatkozóan folytak már a korábbi években is vizsgálatok. E kutatások tanulmányait rendszereztem, **tapasztalatait elemeztem**.

c, Statisztikai elemzés. A középfokú oktatás- és a munkaerőpiaci helyzet változásaira az országos **statisztikai adatok elemzésével** kívántam rámutatni, amelyeket regionális, megyei és városi szintű statisztikákkal hasonlítottam össze.

A felhasznált dokumentumok: szakképzési dokumentumok (intézmény fenntartói, iskolai), fejlesztési tervek és koncepciók (megyei, városi).

d, A szakmák indításához és a szakképzési rendszer irányításához szükséges döntéshozatali mechanizmust **félig strukturált interjúk** segítségével kívántam feltérképezni. Interjúalanyaim: a szakképző intézmények és az intézményfenntartók vezetői, a megyei és a városi oktatásirányítás szereplői, valamint a gazdasági társaságok vezetői, szakemberei. Összesen 32 interjú készült.

Az adatfelvételre 2013. augusztus 26. – 2015. október 16. között került sor, interjúkérdéseimmel csak az 1993-tól 2013-ig tartó időszak történéseire kérdeztem rá.

4. A kutatás eredményeinek összefoglaló jellegű bemutatása

A vizsgálódásaim kapcsán betekintést nyerhettem mind a szakképző intézményekben-, mind pedig a gazdasági társaságoknál zajló folyamatokba és változásokba. Figyelemmel kísérhettem a tanműhelyek sorsának alakulását, a tanulók létszámának változását, és a mindezekből következő iskolai stratégiák kibontakozását és fejlődését.

A vizsgálataimból levont következtetéseimmel a dolgozatom elején bemutatott vizsgálati célokra adok választ.

a, Dunaújváros gazdasági hátterének vizsgálatával kapcsolatban az alábbi megállapításokat teszem:

- A dunaújvárosi nagyüzemi bázis (elsősorban a Dunai Vasmű) szervezetének összeomlásával egy időben a szakképzési gyakorlati tanműhelyek is bezárásra kerültek. A tanműhelyhiányt gyakran maguknak az egyes szakképző iskoláknak kellett pótolniuk, felhasználva a működési költségeik egy részét, valamint kihasználva minden pályázati lehetőséget;
- Dunaújvárosi munkaerőpiaci vonzáskörzete növekvő tendenciát mutatott az általam vizsgált időszakra nézve;
- A Dunaújvárosban működő középiskolák a gazdasági-társadalmi változások megindulásától kezdődően elsősorban a továbbtanulás előtt állók (és azok szüleinek) igényeit vették figyelembe, így a gazdasági társaságok jelzései a háttérbe szorultak.

b, Dunaújváros gazdaságának és szakképzésének sajátosságaival kapcsolatban az alábbiakat állapítottam meg:

- A dunaújvárosi szakképző iskolák gazdasági társaságokkal való kapcsolatában jól elkülönültek a prosperáló- és a recessziós gazdasági térben működő szakképző intézmények;
- A dunaújvárosi gazdaság szereplői (főleg a multinacionális vállalatok) és a szakiskolák között még a 2000-es évek közepére sem valósult meg a valódi párbeszéd.
- Kevésbé láttam kirajzolódni azokat az erőfeszítéseket, amelyek a szakképző iskolák fenntartói oldaláról a dunaújvárosi munkaerőpiac és a szakképzés összehangolásának

irányába hatottak volna. Ebben a vonatkozásban az alapítványi fenntartók sem képeztek kivételt.

c, Elemeztem azt is, hogy ezen az erősen iparosodott hazai, közepes nagyságú településen folyó szakképzés oktatási szerkezetét – a gazdasági hatásokon túl – milyen helyi szintű társadalmi és intézményi érdekek/hatások befolyásolhatták/befolyásolták, és mennyiben térítették el ezek a körülmények az országos oktatáspolitikai iránytól. Elemzéseim eredményeiből az alábbi tényezőket állapítottam meg:

- A szakképző intézmények beiskolázási körzete 2007-től – a Pentele-híd átadásával – területileg növekedett, amely pozitív változást hozott a tanulólétszámok tekintetében;
- A dunaújvárosi szakképzési koncepciók az intézményi széttagoltság csökkentését, az egymás mellett működő, azonos vagy hasonló szakképzést folytató iskolák összevonását – és ezzel párhuzamosan egyes szakképző intézmények bezárását – célozták meg. Ennek ellenére a dunaújvárosi szakképző intézmények körében – az általam vizsgált időintervallumban – iskolaösszevonások nem fordultak elő, így iskolabezárásokra sem került sor. Az általam vizsgált időszakban a szakképző iskolák bezárása mellett az az érv szólt, hogy egyes intézményeket (vagy azon belül egy iparágához kapcsolódó több szakmát is) évről-évre egyre kevesebb tanuló választott továbbtanulási célból. Az előzőekben említett csökkenő tendenciára további negatív hatást fejtett ki az is, hogy az általam vizsgált periódus második felétől már a gimnáziumi képzés évről-évre egyre népszerűbbé vált a továbbtanulók körében;
- A felnőttképzés – a rövid képzési idejű programok megjelenésével – és a felnőttoktatás szélesebb körű elterjedtsége a dunaújvárosi szakképző intézményekben legfőképpen a munkaerő-piac kihívásaira adott racionális válasznak volt tekinthető, valamint a nappali tagozaton megfigyelt csökkenő tanulólétszám kompenzálására történt/történik az esti képzéseken a tanulólétszámok növelése;
- A dunaújvárosi középiskolák között kialakult, tanulókért folytatott verseny a képzési kínálat bővítésére/átrendeződésére, korszerűsítésére készítette az intézményeket. A dunaújvárosi középfokú intézményekben átrendeződtek az oktatási programonkénti tanulólétszámok. (Az érettségit is adó képzések irányába tolódtak el.) Emellett, különböző mértékben, a szakmacsoporton belüli módosításoknak és a

felnoítképzés/felnoítoktatás bevezetésének, illetve kiterjesztésének lehetőségeit választották az iskolák a felmerülő stratégiák köréből;

- Az iskolafenntartók (töbnyire az önkormányzatok) – az általam vizsgált időszakban – a dunaújvárosi tanköteles korúak iskolában tartásáért is felelősek lettek volna, valamint az oktatási intézményekben dolgozók stabil és hosszú távú foglalkoztatási helyzetének biztosítása is a feladatuk lett volna, továbbá a szakképző intézmények finanszírozásával kapcsolatban hosszú távú stratégiát is ki kellett volna dolgozniuk. Elemzéseim eredményeiből kitűnik, hogy a felsorolt tevékenységeket az iskolafenntartók csak részben látták el;
- Az általam vizsgált dunaújvárosi szakképző intézmények szakmaszerkezetének megváltoztatására irányuló döntéshozatali mechanizmusból láthatóvá vált, hogy a szakképző intézmények a különböző irányokból (intézményfenntartó vezetője, gazdasági társaságok vezetői, szülők) rájuk irányuló kényszereknek, szükségleteknek kreatívan próbáltak megfelelni, viszont az intézményi autonómia – az általam vizsgált időszakban – legtöbbször a magára hagyatottságot jelentette.

5. További kutatási irányok kijelölése

A kutatásom eredményei további kutatási kérdéseket vetnek fel, és egyúttal újabb kutatási irányokat is kijelölnek. Lehetséges további kutatási irányként fogalmazódik meg az elemzési szempontok további bővítése vagy a vizsgált szakterületek egyes hatótényezőinek mélyebb elemzése. További vizsgálandó területként jelenik meg az iskolavezetők részéről a pedagógiai célok vizsgálata.

Eredményeim olyan új kutatási irányokat is megalapozhatnak, amelyek tágabb kontextusba helyezik a helyi oktatási szereplők (tanulók, szülők, pedagógusok, helyi közösségek) szakképző iskolákon felüli, belső világukra is fókuszáló mélyebb vizsgálatát. Egy ilyen kutatás eredményei esélyt adhatnak arra is, hogy új, eddig még nem vizsgált tényezőket tárjon fel azzal kapcsolatban, hogy hol és miért sikeres (modern), illetve sikertelen (elavult) egy-egy szakképző intézmény szakmaszerkezetének.

A jelenleg meglévő és elérhető pályaorientációs szolgáltatások személyi és tárgyi tényezői (lehetőségei) is újabb vizsgálatok tárgyai lehetnének, amelyekben mind a pedagógusi (alapfokú és középfokú szinteken), illetve mind a felhasználói oldalt (szülő, diák) bevonva részletes igényfelmérést lehetne készíteni.

6. A tézisekben hivatkozott irodalomjegyzék

- 1; Belyó Pál (2011): A válság hatása a magyar gazdaságra. Gazdaság és szociális demokrácia, XXI. század – Tudományos Közlemények 2011/25.
- 2; Cséfalvay Ágnes – Vámosi Tamás (2013): Vállalkozói motivációk vizsgálata a szakmai gyakorlati képzés kapcsán. Szakképzési Szemle, XXIX. évf. 1. szám, pp. 57-71.
- 3; Fehérvári Anikó (2012): Tanulási utak a szakképzésben. Iskolakultúra, 2012/7-8. pp. 3-20.
- 4; Fehérvári Anikó (2012a): Normatív finanszírozás az oktatásban 2000-2009 között, Új Pedagógiai Szemle 61:(6) pp. 21-34.
- 5; Forray R. Katalin – Híves Tamás (2003): A szakképző intézmények alkalmazkodása a társadalmi-gazdasági feltételekhez (1990-2000), Oktatókutató Intézet, Budapest
- 6; Liskó Ilona (1996): A szakmunkásképzés fejlesztésének alternatívái, EDUCATIO, 1996/1. pp. 1-14.
- 8; Liskó Ilona (2003): Kudarok a középfokú oktatásban, Oktatókutató Intézet, Budapest
- 9; Liskó Ilona (2006): Szakképzés és lemorzsolódás in.: Jelentés a magyar közoktatásról, Országos Közoktatási intézet, Budapest
- 10; Mártonfi György (2010): Egy modernizációs folyamat kérdőjelei: a TISZK-ek. Educatio, 2010/4, pp. 548–559.
- 11; Mártonfi György (2011): Hiányszakmák, Educatio 20. évf., 2011/3, pp. 374–376.
- 12; Polónyi István (2004): A felnőttképzés megtérülési mutatói, Felsőoktatási Kutatóintézet, Budapest
- 13; Polónyi István (2008): Oktatás, oktatáspolitikai, oktatásgazdaság, Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest
- 14; Szűcs Norbert (2010): A pályaorientáció és a szakképzés hatékonysága. pp. 339-362. In. A szakképzés és a felnőttképzés fejlesztése, Nemzeti Szakképzési és Felnőttképzési Intézet, Budapest, 529 p.
- 15; Vámosi Tamás (2015): Tanoncból mesterember, Új Mandátum Kiadó, Szerzői kiadás, Pécs, Online megtalálható: (Letöltés ideje: 2018. január 18.)

7. A doktori értekezés témaköréhez kapcsolódó publikációk

1; Budai Gábor (2013): Az iskolázottság és a foglalkoztatottság regionális különbségei Magyarországon - különös tekintettel a cigány/roma lakosságra, in: Forray R Katalin (szerk.): Nevelés - multikulturalizmus - esélyek. Pécs: PTE Oktatás és Társadalom Doktori Iskola, pp. 85-95.

2; Budai Gábor (2014): Tanulói stratégiák a közoktatás és a szakképzés átalakulása idején, in: Kiss Natália, Németh István Péter (szerk.) Tanulási terek. 225 p. (Dunakavics könyvek; 3.) Budapest: DUF Press; Új Mandátum Könyvkiadó, pp. 45-65.

3; Budai Gábor (2014): Duális szakképzés – szelektív iskolarendszerben, KÖZOKTATÁSI VEZETŐ: MAGAZIN ISKOLAIGAZGATÓKNAK és ÓVODAVEZETŐKNEK 3; 51 p.

4; Budai Gábor (2014): Tanulói és tanulási utak a rendszerváltástól napjainkig, Dunakavics könyvek 2.) Budapest: DUF Press; Új Mandátum Könyvkiadó (6) pp. 5-28.

5; Budai Gábor (2014): A magyarországi szakképzés tipikus tanulási útjai, in: Kiss Natália, Nagy Bálint, Németh István Péter (szerk.) Tudományos terek. 286 p. Dunaújváros: DUF Press, pp. 220-242. (Dunakavics könyvek; 6.)

6; Budai Gábor (2014): The dual role of vocational training in the changed economic environment. PRACTICE AND THEORY IN SYSTEMS OF EDUCATION 9:(4) pp. 332-338.

7; Budai Gábor (2015): Dunaújváros, mint ipari központ szakképzésének jellemzése a városépítéstől napjainkig, in.: András István, Rajcsányi-Molnár Mónika, Németh István (Szerk.): Kutatási terek, Dunaújváros, DUF PRESS Kiadó, pp. 33-42.

8; Budai Gábor (2015): Dunaújváros középfokú oktatási intézményeinek szakmai kínálata, in.: András István, Rajcsányi-Molnár Mónika, Németh István (Szerk.): Szimbolikus közösségek, Dunaújváros, DUF PRESS Kiadó, pp. 31-41.

9; Budai Gábor (2016): Options for the Dunaujvaros Vocational Training system available today, in.: Maior Enikő, Tóth Péter, Varga Anikó (szerk.) Empirikus kutatások az oktatásban határon innen és túl. Óbudai Egyetem, Budapest, pp. 297-305.